

Çocuk Mahpusların Örgün Eğitim Hakkına Erişimini İzleme Bireysel Görüşmeler Raporu

Bu rapor, çocuk mahpusların tutukevi veya ceza infaz kurumlarında örgün eğitime erişim durumlarını değerlendirmek, karşılaşılan engelleri ortaya koymak ve örgün eğitim odağında eğitim hakkının yaşama geçirilmesi için öneriler geliştirmeye katkıda bulunmak amacıyla çocuk mahpuslarla ilgili sivil toplum örgütlerinde, meslek örgütlerinde veya akademide çalışmalar yürüten uzmanlarla yapılan bireysel görüşmeler¹ kapsamında oluşturulmuştur.

Çocuk mahpuslarla ilgili sivil toplum örgütlerinde, meslek örgütlerinde veya akademide çalışmalar yürüten 3 kişi ile bireysel görüşme gerçekleşmiştir. Katılımcılara kümenin koordinasyonu sağlayan TÇYÖV'ün çocuk mahpuslara yönelik çalışmaları kapsamında iletişim ve işbirliği içinde olunan bağlantılar doğrultusunda ulaşılmıştır.

Öncesinden katılımcılara ulaştırılan davet, temel sorular ve kavramsal çerçeve notu doğrultusunda gerçekleşen görüşmelerden ikisi çevrimiçi ortamda 16 Eylül ve 6 Kasım 2025 tarihlerinde yapılmış, diğeri de 11 Kasım 2025 tarihinde yazılı olarak alınmıştır. Katılımcılardan değerlendirme ve görüşlerinin raporlaştırma sürecinde anonim kullanılmak üzere onay alınmış, çevrimiçi ortamda yaklaşık 1,5 saat süren bireysel görüşmelerin deşifresi TÇYÖV gönüllüleri tarafından yapılmıştır.

Bireysel görüşme katılımcılarına Katılımcıların onayı ile kayıt altına alınan tüm görüşmelerin deşifreleri, gizliliğin sağlanması amacıyla anonimleştirilmiş ve raporda "Görüşme 1", "Görüşme 2" ve "Görüşme 3" olarak referans verilmiştir.

1. Kısır Döngü: Okuldan Kopuş ve Mahpusluk İlişkisi

Çocuğun eğitimden kopuşu ile adalet sistemine girişi arasındaki kritik ve çoğu zaman gözden kaçırılan ilişki, sorunun temelini oluşturmaktadır. Görüşmeler, çocuk mahpusların büyük çoğunluğu için eğitimin kesintiye uğramasının mahpusluğun bir sonucu olmadığını, aksine öncesinde yaşandığını ortaya koymaktadır. Görüşülen tüm uzmanlar, ceza infaz kurumuna giren çocukların önemli bir bölümünün halihazırda "okul terki" (eğitim sisteminden tamamen kopmuş) durumunda olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumun çocuğun ceza infaz kurumuna girmesiyle değil; adalet, eğitim ve sosyal hizmet sistemlerinin risk altındaki bir çocuğu koruma ve destekleme konusunda kolektif bir dert edinmemesi ile ilişkili olduğuna dikkat çekilmiştir.

Tutukluluk öncesi yaşanan bu kopuşun temel nedenleri şu şekilde analiz edilebilir:

¹ Odak grup çalışması, Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı, FİSA Çocuk Hakları Merkezi ve SHU Dr. Emrah Kırımsoy'dan oluşan "Çocuk Mahpusların Eğitim Hakkına Erişimini İzleme" Projesi Küme Çalışması kapsamında yürütülmüştür. Küme çalışması, Eşit Haklar için İzleme Derneği (ESHİD) ve İnsan Hakları Bilgi ve Belge Sistemleri (HURIDOCS) ortaklığında gerçekleştirilen ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından desteklenen "İzleme ve Savunuculuk Ortaklıkları Yoluyla Türkiye'deki Dezavantajlı Grupların Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarının Desteklenmesi" alt hibe program kapsamında kurulan birlikteliktir.

- **Yoksulluk ve Ekonomik Baskılar:** Yoksulluk, çocukları erken yaşta çalışmaya veya geçim sağlamak için suça yönlendirerek eğitimi bir öncelik olmaktan çıkarmaktadır. Aileler, ekonomik sıkıntılar nedeniyle çocuklarını bir gelir kaynağı olarak görmekte ve suça teşvik edebilmektedir.
- **İşlevsiz Aile Yapıları ve Destek Eksikliği:** Parçalanmış aile ortamlarında veya devlet koruması altında büyüyen çocuklar, düzenli okul devamı için gerekli olan istikrarlı destek ve denetim mekanizmalarından yoksundur. Bu durum, çocukları okuldan uzaklaştıran önemli bir risk faktörüdür.
- **Okul Sisteminin Yetersizlikleri:** Okullar, risk altındaki çocukları sistemde tutmak için yeterli mekanizmalara sahip değildir. Devamsızlıkların etkin bir şekilde takip edilmemesi, çocuğun okulla aidiyet kuramaması veya disiplin sorunları gibi nedenlerle okul, çocuklar için güvenli bir alan olmaktan çıkmakta ve kopuşu hızlandırmaktadır.
- **Düşük Okuryazarlık Seviyeleri:** Çocukların önemli bir kısmının, elinde ilkokul diploması olsa dahi, işlevsel okuryazarlık becerileri oldukça düşüktür. Bu durum, çocukların eğitim süreçlerine dahil edilmek yerine sistem tarafından göz ardı edildiğini ve aldıkları eğitimin yüzeyselliğini göstermektedir.

Bu öncül koşullar kritik olmakla birlikte, ceza infaz sistemi de kendi içinde eğitime erişim önünde yeni ve aşılması güç engeller oluşturmaktadır.

2. Ceza İnfaz Kurumlarında Örgün Eğitime Erişimin Önündeki Engeller

Bir çocuk ceza infaz kurumuna alındığında, örgün eğitim hakkına erişimi, bu hakkı çoğu zaman teorik kılan bir dizi sistemsel, bürokratik ve kaynak temelli engelle karşılaşmaktadır. Sistem, çocuğun eğitim ihtiyacını proaktif olarak karşılamak yerine, pasif bir tutum sergileyerek sorumluluğu çocuğa ve ailesine yüklemektedir. Bu durum, eğitim hakkının fiilen uygulanmasını büyük ölçüde sekteye uğratmaktadır.

2.1. Sistemsel ve Bürokratik Kayıtsızlık

Sistemin en temel zafiyeti, eğitimin proaktif bir hizmet olarak sunulmamasıdır. Eğitim hakkından yararlanmak, genellikle haklarından haberdar olmayan çocuğun veya ailesinin açık talebine bağlıdır. Bu durum, hakkın kullanımını en başından itibaren zayıflatmaktadır.

"Çocuk eğer eğitime devam ediyorsa o zaman bir talepte bulunması gerekiyor. Demek ki ben eğitim öğretime devam ediyorum ve burada da eğitime devam etmek istiyorum." (Görüşme 2)

Kurum idareleri, idari yükü hafifletmek amacıyla çocukları örgün eğitimden açık öğretime geçmeye teşvik etmektedir. Bu yönlendirme, çocuğun eğitim kalitesi ve sürekliliği pahasına, sistem için pratik bir çözüm olarak görülmektedir.

"Hapishane idarelerinin, gerçekten uyuşturucudan girdin tutukluluğun uzun sürecek bence açığa geç de en azından eğitime devam et diyerek çocukları örgün öğretimden aldıklarını ve açığa yönlendirdiklerine ilişkin tecrübe aktarımlarını duyuyorum." (Görüşme 1)

Bürokratik gecikmeler ve bireyselleştirilmiş planlama eksikliği de önemli bir sorundur. Gerekli evrak işlerinin yavaş ilerlemesi nedeniyle bir çocuğun sınavlarını kaçırmaması, otomatik olarak başarısız sayılmasına ve eğitimden tamamen kopmasına yol açabilmektedir.

"O belgeler ne zaman tamamlanıyor? Hani belki sonraki sorular da olabilir ama hani o belgeler ne şekilde tamamlanıyor? Zamanında oluyor mu bu çocuk zaten tutuklu olduğu süre zarfında sınavlarına denk geliyor mu?" (Görüşme 2)

Sistemin kayıtsızlığı, okuryazarlığı düşük bir çocuğa sınav tarihini içeren bir tebligatın, içeriğini anlayıp anlamadığı kontrol edilmeden verilmesi gibi somut örneklerde açıkça görülmektedir. Burada odak, çocuğun hakka fiilen erişiminden ziyade, bürokratik sürecin tamamlanmasıdır.

"Ancak çocuk sınav kağıdının üstündeki tarihi bile anlayamayacak şeyde bir çocuk. Ama bu çocuğa söylenmiyor yani. Sonra çocuk bana kağıt vermiştiniz diyor bakıyorlar tarihi geçmiş... Aslında içerideki sistem böyle. Hani kağıt geldi, biz de verelim ama çocuk eğitime yetiyecek derdi değil." (Görüşme 1)

2.2. Fiziksel ve Beşeri Kaynak Yetersizlikleri

Eğitim hakkının uygulanması, aynı zamanda ciddi fiziksel altyapı ve nitelikli personel eksiklikleriyle de engellenmektedir. Özellikle artan mahpus nüfusu nedeniyle kurs ve etkinlik odaları gibi alanların koğuşa dönüştürülmesi, eğitim için ayrılacak fiziksel mekanları daha da daraltmıştır.

"Fiziksel yapı açısından özellikle nüfus artışından sonra, hapishane nüfusu arttıktan sonra kurs etkinlik odaları falan da koğuş haline dönüştürüldüğü için bence özellikle... Fiziksel yapının daraldığını düşünüyorum..." (Görüşme 1)

Ceza infaz kurumlarında eğitime adanmış özel bir kadro bulunmamaktadır. Sistem, halk eğitim merkezlerinden görevlendirilen ve genellikle düşük ücretler ile kurumların zorlu konumları nedeniyle motivasyonu düşük olan öğretmenlere veya üniversitelerin sürdürülebilirliği belirsiz gönüllülük projelerine dayanmaktadır. Bu durum, eğitimin bir şansa dönüşmesine neden olmakta; büyük şehirlerdeki üniversite ve sivil toplum desteğine erişebilen çocuklar ile bu imkanlardan yoksun taşra bölgelerindeki çocuklar arasında derin bir eşitsizlik yaratmaktadır.

"Gelmek istemiyor öğretmenler. Bir yandan da gelmek istemiyorlar çünkü şehrin öteki ucunda... bir eğitim kadrosu olduğundan bahsetmek güç." (Görüşme 1)

Eğitim materyallerine erişim de bir diğer sorundur. Kurumun bu kaynakları temin etme yükümlülüğü olmasına rağmen, süreç yavaş işlemektedir ve genellikle bir avukatın dışarıdan baskı yapmasını gerektirmektedir.

"Kaynak talebinde bulunmuştu ama kaynak biraz gecikmeli geliyordu. Orada da avukatın biraz daha zorlaması bence etki ediyor." (Görüşme 2)

2.3. Kurumlar Arası Uçurum Sorunu

Bir çocuğun eğitim hakkına erişimi, ülke genelinde standart bir uygulamaya tabi değildir; aksine, tutulduğu kuruma göre bir "piyango" niteliği taşımaktadır. İstanbul gibi büyük şehirlerde bulunan, "göz önünde" olduğu için daha sıkı denetlenen ve daha deneyimli olan kurumlar ile taşrada yeni açılmış, deneyimsiz ve yetersiz personele sahip kurumlar arasında hizmet kalitesi açısından derin bir uçurum bulunmaktadır.

"Maltepe artık bence senelerin hapishanesi olduğu için... daha göz önünde olduğu için göz önünde çocuk hapishanelerin daha erişilebilir ve hakları daha erişilebilir tuttuğunu düşünüyorum." (Görüşme 1)

"İstanbul Ankara İzmir buralarda bulunan kapalı ceza infaz kurumları ilk açılan kurumlar bu nedenle daha sistematik ilerleyebiliyor... Ancak büyükşehir dışındaki kapalı kurumlarda ya da çok yeni açılmış kurumlarda, personelin niteliği ve niceliğinde sorunlar yaşanıyor." (Görüşme 3)

2.4. Psikolojik ve Motivasyonel Engeller

Mahpusluk deneyiminin kendisi, çocuğun eğitim motivasyonu üzerinde derin bir psikolojik baskı yaratmaktadır. Umutsuzluk, depresif ruh hali ve özellikle tutukluluk süresinin belirsizliği ("ne zaman tahliye olacaklarını bilmemeleri"), çocuğun geleceğe yönelik plan yapma ve eğitime odaklanma kapasitesini ciddi şekilde zayıflatmaktadır.

"İçinde bulundukları umutsuz durum ve depresif ruh hali nedeniyle... eğitimlerine ilişkin bir gündemlerinin olmadığını görüyorduk." (Görüşme 3)

Tüm çocuklar için geçerli olan bu genel engeller, belirli ve son derece dezavantajlı hale getirilen çocuk grupları tarafından daha da ağır bir şekilde tecrübe edilmektedir.

3. Katmerli Dezavantaj: Dezavantajlı Duruma Getirilen Grupların Durumu

Çocuk mahpuslar eğitime erişimde önemli engellerle karşılaşsada, kız çocukları ve göçmen çocuklar gibi bazı gruplar çok daha görünmez hale gelmektedir.

3.1. Kız Çocukları: "Ötekinin Ötekisi"

Kız çocuğu mahpuslar, sistem içinde en dezavantajlı duruma getirilen gruplardan birini oluşturmaktadır. Bu çocuklar, kendilerine özgü kurumlarda değil, genellikle yetişkin kadın cezaevleri içinde tek bir koğuştta tutulmaktadır. Bu durumun ciddi sonuçları vardır: Sayılarının az olması, ihtiyaçlarının ve haklarının göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Yetişkin bir kurumda sunulan hizmetler, bir çocuk ceza infaz kurumunda sunulanlardan çok daha sınırlıdır.

"Sayıca çok az oldukları için çok daha görünmez haldeler. Bu görünmezlik çocukların eğitim gibi en temel haklarına erişimini kısıtlıyor." (Görüşme 3)

Bu çocuklar, sistem içinde adeta "ötekinin ötekisi" olarak konumlandırılmaktadır.

"Sanki hiç yoklarmış gibi hani ötekinin ötekisi bence. Ben açıkçası öyle gözlemliyorum." (Görüşme 2)

Ayrıca, tutukluluk öncesi daha yoğun travma geçmişine sahip olmaları ve tahliye sonrası ağır bir toplumsal damgalanmaya maruz kalmaları, onları toplumla bütünleşmekten uzaklaştırmakta ve yeniden adli sisteme girme döngüsüne hapsedmektedir.

3.2. Göçmen ve Azınlık Çocukları

Göçmen ve azınlık kökenli çocuklar için en temel engel dildir. Tamamen Türkçe olan eğitim sistemi, bu dili akıcı konuşamayan çocuklar için erişilmezdir. Sistem içinde tercüman teminindeki zorluklar veya anadilde eğitim desteği gibi mekanizmaların bulunmaması, bu çocukların eğitim hakkından tamamen mahrum kalmasına neden olmaktadır.

"Dil bilmeyen çocuklar... eğitim dili olarak yeterince Türkçeye hakim olmayan çocuklar var... bu çocukların hapisane içinde de daha dezavantajlı konumda olmasına neden olabiliyor." (Görüşme 3)

Bu köklü sorunların çözümü, bağımsız izleme ve savunuculuk faaliyetlerinin önündeki sistemsel engeller nedeniyle neredeyse imkansız hale gelmektedir.

4. Denetim Zorluğu: İzleme ve Savunuculuğun Önündeki Engeller

Eğitim hakkı ihlallerinin bu denli yaygın ve sürekli olmasının temel nedenlerinden biri, ceza infaz sistemindeki şeffaflık eksikliği ve bağımsız denetim mekanizmalarının sistematik olarak engellenmesidir. Bu durum, sorunların tespit edilmesini, raporlanmasını ve çözüme kavuşturulmasını önlemektedir.

Geçmişte kurumlarda hizmet sunan ve dolaylı olarak izleme faaliyeti yürüten sivil toplum kuruluşlarının (STK) cezaevlerine girişlerine artık izin verilmemektedir. Bu durum, bağımsız sivil denetimi neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştır.

"Sivil toplum örgütleri olarak artık hapisanelerde çalışma yapamıyoruz, kurumlara girişimize izin verilmiyor." (Görüşme 3)

Resmi veri ve bilgiye erişim de son derece kısıtlıdır. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün (CTE) 2016'dan bu yana faaliyet raporu yayımlamaması bu durumun en somut göstergesidir. Konuyla ilgili yapılan bir bilgi edinme başvurusunun, talep edilen bilgilerin *"kamuoyunu ilgilendirmedigi"* gerekçesiyle reddedilmesi, sistemin şeffaflıktan ne kadar uzak olduğunu gözler önüne sermektedir.

"Bu konuya ilişkin bir bilgi edinme başvurusu yapmıştım ancak gelen cevapta bu konuya ilişkin bilgilerin kamuoyunu ilgilendirmedigi... ifade edilmişti." (Görüşme 3)

Tüm bu zorluklara rağmen, görüşmelerde anlamlı bir reform için atılması gereken adımlar konusunda net bir fikir birliği ortaya çıkmıştır.

5. Çözüm ve Politika Önerileri

Görüşmelerden elde edilen ortak mesaj, çocuk mahpuslara yönelik uygulamaları anlamlı şekilde iyileştirmek için çok yönlü bir yaklaşım gerektirdiğidir. Bu yaklaşım, çocukların özgürlüklerinin kısıtlanmasını bütüncül bir şekilde önleyecek yasal reformları, cezaevleri

içinde eğitimi bir gerçekliğe dönüştürecek kurumsal değişiklikleri ve çocuğun etrafındaki tüm destek ekosistemini güçlendirmeyi içermelidir.

5.1. Yasal ve Yapısal Reformlar

1. **Tutuklamayı Son Çare Haline Getirmek:** Çocuğa özgü bir adalet sisteminin temeli olan "tutuklamanın son çare olması" ilkesinin güçlendirilerek, eğitimin kesintiye uğramasının birincil nedeni olan çocuk tutuklamalarının rutin bir uygulama olmaktan çıkarılması gerekmektedir. Bu bağlamda;
 - **Yargısal Denetim:** Mahkemeler, tutukluluk değerlendirmelerinde daha ölçülü kararlar verebilmek için, çocukların kurum içindeki durumlarına ilişkin olarak sosyal çalışma görevlilerinden düzenli bilgi alabilmelidir. Tutukluluğun ölçülülüğü değerlendirilirken çocuğun yaş küçüklüğünün ve koşullarının mutlaka dikkate alınması gerekmektedir.
 - **Sosyal Hizmet Entegrasyonu:** Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin eleştirdiği üzere, adalet sistemi ile sosyal hizmet sisteminin birbiriyle entegre olması gerekmektedir.
 - **Sosyal İnceleme Raporlarının Etkili Kullanımı:** Sosyal inceleme raporlarının etkili kullanılması, çocuk tutukluluğu oranını düşürebilir. Bu raporlar, çocukları tutuklamak yerine, onlara uygun hizmet modellerinin sunulması gerektiği bilgisini içselleştirmeye yardımcı olacaktır.
 - **Hesap Verebilirlik:** Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile Bakanlığı gibi sorumlu kurumların başında gelenlerin yükümlülüklerini yerine getirmeyen kamu görevlileri hakkında hukuki süreçlerin yürütülmesi gerekmektedir. Devletin pozitif yükümlülüklerinin görünür olması ve toplumun hesap sorma kapasitesinin güçlenmesi için çalışılmalıdır.
2. **Ceza Sorumluluğu Yaşını Yükseltmek:** Birleşmiş Milletler (BM) tavsiyeleri doğrultusunda, ceza sorumluluğu yaşının asgari 14'e yükseltilmesi, daha fazla çocuğun adalet sistemi dışında, destekleyici hizmetlerle korunmasını sağlayacaktır.
3. **Mevzuatı Güçlendirmek:** Eğitim hakkının, kolayca göz ardı edilebilen "protokol" ve "genelge" gibi alt düzenlemeler yerine, tüm kurumlar için bağlayıcı olan "yönetmelik" gibi üst normlarda güvence altına alınması gerekmektedir.
4. **Eğitimevlerini Yaygınlaştırmak:** Çocukların kurum dışındaki okullara devam etmelerine olanak tanıyan "Eğitimevi" modelinin sadece hükümlü çocuklar için değil, tutuklu çocuklar için de uygulanabilir hale getirilmesi sağlanmalıdır.

5.2. Kurumsal İyileştirmeler

- **Proaktif ve Zorunlu Eğitim:** Pasif ve talebe dayalı bir sistemden, eğitimin çocuğun tutukluluk sürecinin proaktif olarak yönetilen ve zorunlu bir bileşeni olduğu bir sisteme geçilmelidir.
- **Bireyselleştirilmiş ve Uyarlanmış Müfredat:** Her çocuk için bireysel eğitim planları geliştirilmeli; müfredat, çocukların travmatik deneyimlerini ve gelişimsel ihtiyaçlarını gözeten, yaşam becerileri, etik ve felsefe gibi dersleri içeren bir şekilde uyarlanmalıdır.
- **Nitelikli ve Motive Edilmiş Eğitim Personeli:** Ceza infaz kurumlarında çalışmanın zorluklarına özel olarak hazırlanmış, iyi eğitilmiş, yeterli ücret alan ve yüksek motivasyona sahip bir öğretmen kadrosu oluşturulmalıdır.

- **Temel Okuryazarlık ve Anadilde Eğitim:** İhtiyacı olan çocuklar için eğitime temel okuryazarlık becerileriyle başlanmalı ve göçmen çocuklar için anadilde eğitim imkanları sunulmalıdır.

5.3. Destek Ekosisteminin Güçlendirilmesi

- **Sistemlerin Entegrasyonu:** Etkili önleme ve müdahale için adalet, sosyal hizmetler ve eğitim sistemleri arasında tam bir entegrasyon sağlanmalıdır. Bu, bir çocuğun okuldan koptuğu anda sosyal hizmet sisteminin otomatik olarak devreye girmesini ve çocuğun adalet sistemine girene kadar görünmez kalmasını önleyecek bir takip ve sorumluluk zinciri oluşturmayı gerektirir.
- **Bağımsız Sivil Denetim:** Şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlamak amacıyla devlet, STK'ların, üniversitelerin ve baroların ceza infaz kurumlarını bağımsız olarak izlemesine izin vermeli ve bu süreci kolaylaştırmalıdır.
- **Avukatların Rolünün Güçlendirilmesi:** Avukatların, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru ve BM komiteleri gibi stratejik dava araçlarını daha etkin kullanmaları için desteklenmesi gerekmektedir.
- **Hesap Verebilirlik:** İlgili bakanlıklardaki kamu görevlilerinin, çocuk mahpuslara yönelik sorumluluklarını yerine getirmediklerinde hesap vermelerini sağlayacak mekanizmalar kurulmalıdır.

Sonuç

Bu rapor, Türkiye'deki çocuk mahpusların örgün eğitim hakkının, çocuğun adalet sistemiyle tanışmadan önce başlayan dezavantajlı duruma getirilmelerine kayıtsızlık, kaynak yetersizliği ve şeffaflık eksikliğiyle karakterize bir ceza infaz sisteminin birleşimi sonucunda sistematik olarak ihlal edildiğini ortaya koymaktadır. En etkili ve temel çözümün, cezaevlerindeki okulları iyileştirmekten ziyade, önleyici sosyal hizmetleri güçlendirerek ve tutuklamanın son çare olması ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalarak çocukların en başından itibaren hapsedilmesini önlemek olduğu açıktır. Devletin tüm çocukları koruma, rehabilite etme ve eğitime yönündeki pozitif yükümlülüğü tartışmasızdır. Bu raporda ortaya konan koşullar, devletin, özel koruma önlemleri gereken çocuklar için temel ve devredilemez yükümlülüğünü yerine getirmedeki derin ve yapısal başarısızlığını gözler önüne sermektedir.

Ekler

Davet- Çocuk Mahpusların Eğitim Hakkına Dair Bireysel Görüşme

Sevgili XX,

Sizi, çocuk adalet sistemi içinde yer alan çocuk mahpusların eğitim haklarını izleme ve savunuculuk çalışmalarıyla güçlendirmek amacıyla çocuk mahpuslarla ilgili çalışmaları olan kişilerle yaptığımız **görüşmeye davet etmek istiyoruz.**

Görüşme, "İzleme ve Savunuculuk Ortaklıkları Yoluyla Türkiye'deki Dezavantajlı Grupların Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarının Desteklenmesi" projesi alt hibe programı kapsamında oluşan **Çocuk Mahpusların Eğitim Hakkına Erişimini İzleme Küme*** çalışmasının alt faaliyetlerinden biridir.

Çocuk mahpusların tutukevi veya ceza infaz kurumlarında örgün eğitime erişim durumlarını değerlendirmek, karşılaşılan engelleri ortaya koymak ve eğitim hakkının yaşama geçirilmesi için birlikte çözüm yolları geliştirmek amacıyla yapılacak görüşme **çevrimiçi** ortamda yapılacaktır.

Görüşmede ele alınacak temel sorular ve konuya dair kavramsal çerçeveye ilişkin kısa bilgi notu ektedir. Sizden yaklaşık 1-1,5 saat sürecek görüşmede alana dair gözlem ve önerilerinizi paylaşmanızı rica ediyoruz. Paylaşımların raporlaştırılabilmesi için oturumun kayıt altına alınması hedeflenmektedir. Kayıtlar izleme, raporlama ve savunma çalışmaları kapsamında anonimleştirilecektir.

Çalışmamıza sağlayacağınız katkının, çocuk adalet sistemi içinde yer alan çocuk mahpusların eğitim haklarını korumaya ve geliştirmeye önemli bir destek sunacağına inanıyoruz.

Görüşmeye dair davetimizi olumlu değerlendirmenizi diler, XX veya XX tarihleri arasında yapılması öngörülen görüşmelerin takvim ve saatini organize edebilmemiz için katılımınızı en geç X tarihine kadar bildirmenizi rica ederiz.

Sevgi ve saygılarımızla,

Çocuk Mahpusların Eğitim Hakkına Erişimini İzleme Kümesi adına

Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı

**Görüşmeler, Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı, FİSA Çocuk Hakları Merkezi ve SHU Dr. Emrah Kırımsay'dan oluşan "Çocuk Mahpusların Eğitim Hakkına Erişimini İzleme" Projesi Küme Çalışması kapsamında yürütülmekte olup, proje Eşit Haklar için İzleme Derneği (ESHİD) ve İnsan Hakları Bilgi ve Belge Sistemleri (HURİDOCS) ortaklığında gerçekleştirilen ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından desteklenen "İzleme ve Savunuculuk Ortaklıkları Yoluyla Türkiye'deki Dezavantajlı Grupların Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarının Desteklenmesi" alt hibe programı çerçevesindedir.*

Bireysel Görüşme Soruları

Katılımcının alan çalışmalarına dair genel bilgiler

Mesleğiniz ve odaklandığınız temel alanlar?

Çocuk mahpuslarla ilgili çalışma deneyiminizi paylaşabilir misiniz? (Nerede, ne için, ne zaman, nasıl?)

Çalışmaları yürütürken bağlı bulunduğunuz yer varsa statüsü (Dernek, vakıf, meslek odası, akademi, yerel yönetim vb.)

1. Genel Durumun Değerlendirilmesi

- Başta tutuklu olmak üzere mahpus çocukların eğitim haklarıyla ilgili genel gözlemlerinizi nedir? Eğitim hakları ne derece sağlanabiliyor? Çocukların kurum öncesi örgün eğitim durumları (okuma-yazma durumu dahil)?
- Çocuk mahpusların eğitimle ilgili yaşadığı başlıca sorunlar nelerdir?
- Çocukların eğitimden kopma sebepleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- Çocukların cezaevlerinde eğitim alması ne derece mümkün?
- Sonda sorusu: Çocukların yaş, cinsiyet, suç tipi vb. durumları cevabınızı etkiler mi?

2. Örgün Eğitimdeki Engeller ve Zorluklar

- Cezaevlerindeki fiziksel altyapı, eğitim materyalleri ve personel eksiklikleri çocukların eğitimine nasıl engel oluyor? Kurumların konum ve tiplerine göre değerlendirme yapmanız mümkün mü?
- Cezaevlerinde çocukların eğitim sürecini takip etme ve bilgi edinme konusunda engellerle karşılaşılıyor musunuz?

- Çocuk mahpusların eğitim haklarını savunurken hangi pratik zorluklarla karşılaşıyorsunuz?
- Sonda sorusu: Bu zorlukları çocukların yaş, cinsiyet, suç tipi vb. durumlarını gözetenek açıklar mısınız?

3. Çözüm Önerileri ve İyileştirme Yolları

- Çocukların örgün eğitime daha etkin şekilde katılabilmesi için yasal düzenlemelerde ne gibi değişiklikler yapılabilir?
- Cezaevlerinde eğitim süreçlerinin iyileştirilmesi için alan çalışanları nasıl bir katkı sağlayabilir? Önerdiğiniz somut çözümler nelerdir?
- Çocuk mahpusların eğitim süreçlerine hukuk, sosyal hizmet ve psikolojik destek gibi ek destek hizmetleri nasıl entegre edilebilir?
- Eğitimin sürdürülebilirliğini sağlamak için devletin ve sivil toplumun nasıl işbirliği yapabileceği konusunda düşünceleriniz nelerdir?
- Çocuk mahpusların örgün eğitim süreçlerini iyileştirmeye yönelik savunuculuk çalışmaları konusunda önerileriniz nelerdir?

Kapanış

- Çocuk mahpusların örgün eğitim süreçlerini iyileştirmek için atılacak ilk adımlar ne olabilir?
- Çalışmalarınızda kullanabileceğiniz somut çıkarımlar oldu mu? Olduysa neler?

Çocuk Mahpuslar ve Eğitim Hakkı Kavramsal Çerçeve Bilgi Notu

Giriş

Eğitim hakkı, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. maddesiyle temel bir hak olarak tanımlanmış ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13. ve 14. maddeleriyle daha da somutlaştırılmıştır. Çocuklar açısından özel bir önem taşır ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28. ve 29. maddeleriyle güvence altına alınmıştır.

Eğitim hakkı, temel bir “insan hakkı” olmasının yanı sıra “eğitimde hakları” ve “eğitim yoluyla gerçekleşen hakları” kapsayan bir haktır. Dolayısıyla yalnızca bilgi edinme ya da okulda bulunma hakkı değil; çocukların gelişimsel, psikolojik ve sosyal gereksinimlerine cevap veren, insan onuruna uygun, güçlendirici bir süreci ifade eder.

Eğitim hakkına saygı duyulmadığı, sağlanmadığı veya korunmadığı durumda çocukların temel hak ve özgürlükleri, eğitim sürecindeki hakları ve eğitim yoluyla gerçekleşen hakları hak ihlallerine açık hale gelir. Çocuk koruma sistemi hızlı ve etkili müdahalede bulunmadığında telafisi zor veya imkansız durumlar oluşur. Bu durumlardan biri de çocukların çocuk adalet sistemi ile tanışmalarıdır.

Araştırmalar çocukların kanunlarla ihtilaf halinde olmalarının nedenleri arasında çocukların çeşitli nedenlerle çocuk koruma sistemi ve ona bağlı olarak eğitim sisteminden kopmuş olduklarına işaret eder. Dolayısıyla eğitim hakkı özelinde çocuk adalet sistemine girme riski olan veya giren çocukların öznel durumlarına yönelik düzenlemelere ihtiyaç olduğu açıktır. Aksi durumda özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklar, eğitim hakkından çok daha sınırlı biçimde faydalanmakta ya da sistematik olarak mahrum kalmaktadır. Oysa tutukevi, kapalı ceza infaz kurumları veya eğitim evlerinde bulunan çocuklar açısından bu hakkın hayata geçirilebilmesi, hak temelli ve onarıcı bir çocuk adalet sisteminin temel gerekliliklerinden biridir.

Eğitim Hakkının Bileşenleri ve Çocuk Mahpuslar

Çocuk adalet sistemi içerisinde özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların eğitim hakkını, uluslararası insan hakları normları doğrultusunda değerlendirme konusunda Birleşmiş Milletler Eğitim Hakkı Özel Raportörü Katarina Tomasevski tarafından geliştirilen “4-A Modeli” yol göstericidir².

Eğitim hakkını temel bir insan hakkı, eğitimde haklar ve eğitim yoluyla gerçekleşen haklar olarak ele alan 4-A Modeli, devletin eğitim hakkını yalnızca erişimle sınırlı görmemesi, aynı zamanda eğitim ortamlarının ve içeriklerinin nitelik ve uygunluk bakımından çocukların gereksinimlerine cevap verecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini ve bu konulardaki yükümlülüklerini hatırlatır. Devletin yükümlülüklerini çocuğun eğitim hakkına dair **mevcudiyet (availability)**, **erişilebilirlik (accessibility)**, **kabul edilebilirlik (acceptability)** ve **adapte edilebilirlik (adaptability)** boyutları ile ele alır³.

Çocuk Mahpuslar İçin Eğitim Hakkının Değerlendirme Ölçütleri

Eğitim, çocukların gelişimi, bir arada yaşama kültürünün inşası ve toplumla bütünleşme süreçlerinde anahtar rol oynar. Bir çocuğun her ne sebeple olursa olsun adalet sistemine girişi, çocuğun insan haklarının korunması konusunda devletin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği konusunda en temel değerlendirme kriterlerinden biridir.

² Tomasevski, K. (2001). *Human rights obligations: making education available, accessible, acceptable and adaptable*. Right to Education Primers No. 3. Novum Grafiska AB.

³ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. (1999). *General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13)*.

Bu bağlamda çocuk mahpusların eğitim hakkına dair bütüncül değerlendirme, çocukların adalet sistemine girişlerinden hem önce hem de sonra mevcut çocuk koruma sistemi ve ona bağlı olarak eğitim sistemi içerisinde devletin koruyucu ve önleyici yükümlülükleri konusundaki durumunu ele almayı gerektirir.

Tutukevi, kapalı ceza infaz kurumları veya eğitim evlerinde bulunan çocuklar söz konusu olduğunda ise eğitim hakkı yalnızca akademik gelişimi değil; aynı zamanda psikososyal destek, sosyal uyum ve onarıcı adalet açısından kritik önem taşır.

Eğitim hakkına dair devletin yükümlülüklerini tanımlayan ve genel olarak eğitim hakkını güçlendiren ve sürdürülebilir kılan ölçütler, çocuk mahpusların eğitim hakkı açısından değerlendirildiğinde;

- **Mevcudiyet:** Tutukevi, kapalı ceza infaz kurumları veya eğitim evlerinde bulunan çocukların eğitim haklarını kullanabilmeleri için yasal altyapı, fiziksel donanım ve yeterli kaynağın varlığı ve sağlanması,
- **Erişilebilirlik:** Çocuk mahpusların eğitim hizmetlerine, eğitim ortamlarına ve kurumlara, öğretmenlere ve materyallere erişim konusunda fiziksel, ekonomik, öncelik vb. nedenlerden dolayı erişim engelleri olmaması,
- **Kabul Edilebilirlik:** Çocuk mahpuslara sunulan eğitim hizmet ve programlarının çocukların yaşına, kültürel, dilsel ve psikososyal ihtiyaçlarına uygunluğu,
- **Adapte Edilebilirlik:** Çocuk mahpusların bireysel farklılıklarının göz önüne alınarak, eğitim içeriklerinin ve öğretim yöntemlerinin esnek biçimde düzenlenmesi

gerekliliklerine işaret eder.

Sonuç

Çocuk adalet sistemi cezalandırma odaklı değil, onarıcı yani çok boyutlu olarak zararın tazminini, bir arada yaşam kültürünü ve toplumsal bütünleşmeyi desteklemeyi hedefler. Onarıcı adalet perspektifi, eğitimi bir rehabilitasyon aracı olarak değil; çocukların özneliliklerini yeniden inşa edebilecekleri bir alan olarak görmeyi gerektirir⁴. Bu bağlamda eğitim hakkı, çocuğu bir mahkum değil, yetişkinlerin sorumluluklarını çok daha kapsamlı bir şekilde yerine getirmesi gereken hakkın **öznesi** olarak ele alır.

Kısaca çocuk mahpuslar için eğitim hakkı, yalnızca okulda, sınıfta, derste bulunma imkânı değil, aynı zamanda insan onuruna yakışır bir yaşam kurma potansiyelinin desteklenmesidir. Bu nedenle devletin yükümlülüğü, eğitim hakkını çocuk koruma sisteminin bir parçası olarak çocuk adalet sisteminin merkezine yerleştirmek ve bütüncül bir yaklaşımla hayata geçirmektir. Dolayısıyla çocuk adalet sistemi çocukların hak ve özgürlüklerine erişimlerini koruyacak hem de onların adli sistemde yer almalarını ve özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarını önleyecek şekilde yeniden gözden geçirilmelidir. Bu konuda özellikle çocukların çocuk koruma sistemi ve bağlı olarak eğitim sisteminden sıyrılıp çocuk adalet sistemi ile tanışmalarının nedenleri ve özelde çocuğun adli sisteme girmesi nedeniyle örgün eğitimin kesintiye uğramasına neden olan ceza sorumluluğu yaşı ile ilgili düzenlemelerin de eğitim hakkına dair mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve adapte edilebilirlik ölçütleri doğrultusunda gözden geçirilmesinin önemli olduğu açıktır.

Unutulmamalıdır ki;

- **Her çocuk hak sahibidir.** 18 yaşına kadar herkesin insan haklarının özel gerektirdikleri doğrultusunda muamele görme hakkı vardır. Çocuğun insan haklarını korumak devletin yükümlülüğüdür. Bu yükümlülük çocuklara yönelik **ayrımcılık yasağının, çocuğun yaşama, gelişme ve katılım haklarının ve çocuğun yüksek yararının** gözetilmesini gerektirir.

⁴ Muncie, J. (2009). *Youth and Crime* (3rd ed.). Sage Publications.

- **Her çocuk biriciktir.** Çocukların her biri kendine özgü ve çeşitli özelliklere, kendine has algılama, ifade etme biçim ve becerilere sahiptir. Çocukların çeşitli özellikleri, ihtiyaçları veya farklı koruma tedbirlerine ihtiyaç duymaları onların insan haklarından mahrum kalmalarının gerekçesi olamaz.
- **Özgürlüğün kısıtlanması son çaredir.** Bir çocuğun özgürlüğünün kısıtlanmaması için tüm yol, yöntem ve olanaklar gözden geçirilmelidir. Kısıtlamanın önlenemediği durumda ise çocukların diğer tüm haklara erişimleri güvence altına alınmalıdır. Hakların engellenmesi asla kabul edilemez.

Kaynakça

- Vaghri, Z., Ruggiero, R., Lansdown, G. (2025). Children's Rights-Based Indicators: Strengthening States' Accountability to Children.
<https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-71594-5>
- TÇYÖV (2024). Çocuk Mahpuslar Hak İzleme Programı
- Ataman, H. (2008). Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi. İnsan Hakları Gündemi Derneği, İzmir
- Tomaševski, K. (2001). Human Rights Obligations: Making Education Available, Accessible, Acceptable and Adaptable. SIDA
https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/Tomasevski_Primer%203.pdf